

**THE LANGUAGE USED BY IVAN N. MOMCHILOV IN HIS
TRANSLATION OF SACRED TEXTS (GRAPHIC
AND SPELLING FEATURES)**

Ivo Bratanov, 1st class teacher, PhD

“Hristo Botev” Secondary School – Ruse

Tel.: +35982-82-90-32

E-mail: ibratanov@abv.bg

***Abstract:** The report focuses on the language used in biblical texts and their translation into Bulgarian by the Bulgarian Revival teacher, writer and publisher Ivan N. Momchilov. The translations are included in the short story collection "Tsarkoven tsvetnik" ("Liturgical Anthology"), published by "Knigoprodavnitsa Momchilov & Co." in 1869. It is the only book by the outstanding Bulgarian Revival writer, printed entirely in Church Slavonic Cyrillic. The report examines the alphabet composition and how certain letters are used, offering a comparison between the Church Slavonic spelling rules and the set of linguistic norms and rules exemplified in Ivan N. Momchilov's book "Grammar for the New Bulgarian Language", printed in 1868 in Ruse.*

***Keywords:** history of the contemporary Bulgarian literary language; slavic literary language; Ivan N. Momchilov; languagespelling model; dialect; literary tradition.*

JEL Codes:

ВЪВЕДЕНИЕ

Изтъкнатият¹⁶ народен будител Иван Н. Момчилов има значителни заслуги за българския книжовен език чрез своята учителска, книжовна, преводаческа и издателска дейност. Публикуваните от него книги популяризират езиковия модел на Търновската книжовноезикова школа¹⁷ и оказват значително влияние върху развитието на новобългарския книжовен език през втората половина на XIX в.

Между печатните книги на Иван Н. Момчилов определен интерес предизвиква сборникът **ЦЪРКОВЕНЪ ЦВѢТНИКЪ** (съкр. ЦркЦ), издаден през 1869 г. от Книгопродавница **Момчилова и С^и** въ Търново (опис на книгата вж. в Теодоров-Балан 1909: 668; Погорелов 1923: 586; Стоянов 1957: 250). Тя е интересна поради следните причини: **1.** Книгата съдържа богослужбни четива и последования на черковнославянски и на български език, а също така откъси от Библията (в т.ч. – евангелски текстове, които се четат на втория ден на Великден на няколко езика – гръцки, черковнославянски, български, турски, френски и румънски). *Българският превод на сакралните текстове е направен от Иван Н. Момчилов* (вж. по-долу). **2.** ЦркЦ е една от малкото книги, издадени от Иван Н. Момчилов, които са отпечатани изцяло с черковнославянската кирилица (само пасажите от гръцкия оригинал на Евангелието на с. 32 – 33 са набрани с гръцката азбука, а имената на спомоществователите – с гражданската азбука). **3.** Книгата е сравнително широко разпространена и е използвана за богослужбни цели. Това се доказва от факта, че отпечатването ѝ е подпомогнато от спомоществователи, които са предплатили общо 218 екземпляра (сведения за населените места, където са живели спомоществователите, и за броя на поръчаните книги вж. в Братанов 2021: 382).

Ето какво е съдържанието на тази книга: **1. ПОСЛѢДОВАНІЄ во Светѣта ѿ Велика Недѣла на Пасха** (с. 3 – 29); **2. ВО СВѢТІЯ И ВЕЛИКА НЕДѢЛА НА ПАСХА ВЕЧѢР'Я** (с. 29 – 35); **3. ВЪ ПОНЕДѢЛНИКЪ НА СВѢТЛАЯ СЕДМИЦА НА ОУТРА** (с. 35 – 41); **4. ВЪ ПОНЕДѢЛНИКЪ НА СВѢТЛАЯ СЕДМИЦА ВЕЧѢР'Я** (с. 41 – 43); **5. ВО ВТОРНИКЪ НА**

¹⁶ Предложеният доклад е част от по-голямо изследване, посветено на езика на Търновската книжовноезикова школа през Възраждането.

¹⁷ За Търновската книжовноезикова школа вж. напр. Андрейчин 1977: 60; Русинов 1980: 114 – 115; Русинов 1985: 36 – 38; История на новобългарския книжовен език 1989: 180; Жерев, Станков, Цойнска 1989: 97; Иванова 2017: 241 – 243; Братанов 2017: 49 – 59.

СВѢТЛАТА СЕДМИЦА ОУТРА (с. 43 – 47); **6. ВОДОСВѢТЪ** за прѣзъ СВѢТЛАТА СЕДМИЦА (с. 47 – 59); **7. 'ОПЪАЛО НѢДЪ ОУГОПШЫЙ** (с. 59 – 63); **8. ПОСЛѢДОВАНИЕ** ради колѣнопрѣклонѣнето въ Недѣла вѣчеръ на Света Петьдесѣтница (с. 63 – 86); **9. ПОСЛѢДОВАНИЕ** на великий водосвѣтъ на светое Боговленіе (с. 86 – 103). **10. ЧЕСТНЫТЪ ИМЕНА НА РОДОЛЮБИВЫТЪ СПОМОЩНИЦЫ** (две неномерирани страници).

В предложения доклад ще разгледам графичните и някои от правописните особености само на библейските текстове, преведени на български език и включени в сборника, като ще направя сравнения и с кодифицирани в Момчиловата „Грамматика за новобългарския езикъ“ (съкр. ГНЕ) правила. В ЦркЦ са поместени следните откъси от сакрални текстове: **1.** Мт 28: 1 – 9 (с. 4 – 5); **2.** Д 1: 1 – 8 (с. 24 – 25); **3.** Йн 1: 1 – 17 (с. 25 – 27); **4.** Йн 20: 19 – 25 (с. 31 – 32); **5.** Д 1: 12 – 26 (с. 38 – 40); **6.** Йн 1: 18 – 28 (с. 40 – 41); **7.** Д 2: 14 – 21 (с. 44); **8.** Лк 24: 12 – 35 (с. 45 – 47); **9.** Евр 2: 11 – 18 (с. 48 – 49); **10.** Йн 5: 1 – 4 (с. 49 – 50); **11.** Мт 28: 16 – 20 (с. 60 – 61); **12.** Ис 35: 1 – 10 (с. 87 – 88); **13.** Ис 55: 1 – 13 (с. 88 – 90); **14.** Ис 12: 3 – 6 (с. 90 – 91); **15.** 1 Кр 10: 1 – 4 (с. 91); **16.** Мр 1: 9 – 11 (с. 92). И така, материалът, върху който извършвам наблюденията, обхваща 151 стиха от Свещ. Писание.

За целите на настоящия доклад сравних превода на новозаветните стихове с публикуваните до 1869 г. библейски преводи на български език. *Съпоставката* показва, че *Иван Н. Момчилов* не е ползвал никой от дотогавашните преводи, а сам е превел сакралните текстове, включени в ЦркЦ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

I. Графични особености.

I.1. Азбука. Състав на азбуката. Почти всички проучвани тук текстове са отпечатани с черковнославянската кирилица (в т.ч. включените преводи на черковнославянски, български, турски, френски и румънски); само евангелските пасажии от оригинала на Новия Завет са набрани с гръцката азбука (ЦркЦ: 32 – 33). Азбучният състав включва буквите на черковнославянската кирилица (без буквата *ѕ*)¹⁸, а също така буквите *ж* и *ѣж*; следователно в ЦркЦ не е използвана автентичната черковнославянска азбука, а нейна модификация, в която са добавени отделни букви. Такава практика се налага от средата на 20-те години на XIX в. от представители на Брашовското книжовно средище (срв. Иванова 2017: 118). По-късно тя се поддържа от представители на Славянобългарската и на Новобългарската школа.

Както е известно, книжовноезиковите школи у нас през третата четвърт на XIX в. утвърждават гражданския шрифт (Андрейчин 1977: 156; Русинов 1985: 25). С гражданската азбука е отпечатана и първата книга на Иван Н. Момчилов – ПИСМЕННИЦА НА СЛАВЯНСКИЙ-А ЯЗЫКЪ (срв. Братанов 2018: 377)¹⁹. Очевидно е, че книжовникът е предпочел да отпечата ЦркЦ с черковнославянския шрифт поради специфичния жанр на текстовете, включени в книгата.

I.2. Съчетаемост на буквите. По отношение на съчетаемостта на буквите, означаващи гласни, с буквите, които означават съгласни, ще посоча следните по-важни особености: **1.** след буквата *ч* се пише *а*, напр. да *о́чакватъ* (с. 25), *о́чаквахъ* (с. 50), *овчата* (с. 50). **2.** буквата *ь* се съчетава с буквите *ж* и *ш*, вж. *мжжѣ* (с. 39), *кръци́вашь* (с. 41). **3.** след буквата *ж* се пише *ж*, вж. *ще́ покáжж* (с. 44), *не́ влѣжж* (с. 32). **4.** буквата *ѣ* се съчетава с буквите *ж* и *ч*, напр. *лѣжѣхъ* (с. 50), *вѣхъ о́държѣны* (с. 45), *са на́дѣѣте* (с. 90). Тези особености са характерни и за правописа на ГНЕ (вж. Братанов 2017: 50 – 51; *лижж*, *мажж* в ГНЕ: 69; *учѣте* в ГНЕ: 78)

II. Употреба на някои букви.

¹⁸ Думи, в които според черковнославянския правопис се пише буквата *ѕ*, в ЦркЦ са изписани със *з*, напр. *звѣрове* (с. 88; вж. черковносл. *свѣръ*).

¹⁹ Само примерите на черковнославянски език в тази книга са набрани с черковнославянската кирилица.

II.1. Употреба на буквите е и є. Буквите е и є се пишат според правилата на черковнославянския правопис (срв. Карагюлев, Бакалов 1900: 8; Бончев s.a.: 11; Гаманович 1991: 18): **є** – в началото на думата, а **е** – в средата и в края, напр. **єто** (с. 5; два пъти на с. 4), **ѣдинъ** (с. 31, 41), **’Ѣлѣнска** (с. 38), **оученицитѣ** (с. 5), **са наѣчѣте** (с. 90). С буквата е се пише и формата на спомагателния глагол в 3 л. ед.ч. сег. вр., вж. **не е за васъ** (с. 25), **е кръститъ** (с. 25), **е полѣжилъ** (с. 25). Не е открит пример за изписване на буквата е след е и в средисловие за различаване на омофонни падежни форми.

II.2. Употреба на буквите и, ѣ и ы. Буквата ѣ се пише пред буква за гласен звук, напр. **ѡвѣщанїето** (с. 25), **прїѣхмы** (с. 26). Тя се употребява в чужди думи, напр. **віно** (с. 88; черковносл. **вїно**, лат. *vinum*), а също и в собствени имена на мястото на грц. **ι**, напр. **’Исѣса** (с. 27; грц. **Ἰησοῦς**, черковносл. **’Исѣсъ**), **’Иерѣсалимъ** (с. 25, два пъти на с. 45; грц. **Ἱεροσόλυμα**, черковносл. **’Иерѣсалимъ**), **’Іоаннъ** (с. 25; два пъти на с. 41; грц. **Ἰωάννης**, черковносл. **’Іоаннъ**), **’Іаковъ** (с. 38; грц. **Ἰάκωβος**, черковносл. **’Іаквъ**), **’Іосифа** (с. 39; грц. **Ἰωσήφ**, черковносл. **’Іосифъ**). Буквата ы се пише: **1.** в корени на думи на мястото на старобълг. **ы** (вж. **Сынъ** на с. 40; **четыредесятъ** на с. 24; **є вѣлъ** на с. 41; **са распѣтвахъ** на с. 45; **дымъ** на с. 44); **2.** в окончанията на думи от м. и ж.р. мн.ч. независимо от синтактичната функция на съответната форма (напр. **’я дрѣгытѣ оученицы мѣ казвахъ** на с. 31; **катѡ вѣхъ и заключены вратата, дѣто оученицитѣ мѣ вѣхъ събрамы** на с. 31; **слѣдѣ страданїето Си**, съ много истинскы знаменїа на с. 24; **рече на женитѣ** на с. 4; **кажѣте на оученицитѣ мѣ** на с. 4; **завѣкохъ са да ѣзвѣстихѣ на оученицитѣ мѣ** на с. 4; **вїдѣ ѡбвѣкытѣ самы да лѣжхѣ** на с. 45); **3.** в разширени форми на прилагателни и числителни имена и на причастия (напр. **сѣвкотныйа** на с. 38; **първыа** на с. 4; **’Єдинородный Сынъ** на с. 40; **ѡсвѣщающыйа** на с. 48); **4.** в аористо-имперфектното окончание за 1 л. мн.ч., вж. **Вїдѣхмы** (с. 31; още един пример вж. по-горе); **5.** в наречия, напр. **по єврейскы** (с. 50); **6.** в именителните форми на личните местоимения **ни** и **вие** (вж. **нѣи** на с. 26 и **вѣи** на с. 41) и в кратките винителни форми на личните местоимения (**ны** на с. 40, 87; **вы** на с. 31; **гы** на с. 31). Чрез изписване на буквите и и ы се различават съответно кратките форми за дателен и винителен падеж на личното местоимение в 1 и 2 л. мн.ч., срв. **Не вѣ ли распалено вѣ насъ сърцето ни** (с. 47) и **който сж ны провѡдили** (с. 40); **єто казахъ ви** (с. 4), **що сѣмъ ви заповѣдалъ** (с. 61) и **азъ вы провѡждамъ** (с. 31).

В останалите случаи вокалът [и] се означава с буквата и. Тази буква се пише в съществителното име **мир** (грц. **εἰρήνη**, лат. *рах*, черковносл. **міръ**; вж. **Міръ** **валъ!** двукратно на с. 31) и в имена от чужд произход на мястото на грц. **η**, напр. **’Іосифа** (с. 39; грц. **Ἰωσήφ**, черковносл. **’Іосифъ**), **’Исѣсъ** (с. 4, 5; грц. **Ἰησοῦς**, черковносл. **’Исѣсъ**), **’Іоилъ** (с. 44; грц. **Ἰωήλ**, черковносл. **’Іоиль**), **’Исаїа** (с. 40; грц. **Ἰσαΐας**, черковносл. **’Исаїа**). Формата за мн.ч. на съществителното име **стражар**, което е образувано с наставката **-аръ** (лат. *-arius*), има окончание **-и**, вж. **стрѣснхъ са стражаритѣ, и стѣнхъ катѡ мѣртвы** (с. 4). Това правило е кодифицирано и в ГНЕ: 21.

Открити са и случаи, в които вместо очакваната буква ѣ в антропоними от чужд произход се пише **и**, напр. **Сїмонъ** (с. 38; грц. **Σίμων**, черковносл. **Сїмонъ**), **Христѡ** (с. 27; грц. **Χριστός**, черковносл. **Хрїстѡсъ**), **Филиппъ** (с. 38; грц. **Φίλιππος**, черковносл. **Фїлиппъ**). Те се дължат на влиянието на действителния изговор или са отклонения, допуснати от печатницата.

Посочените особености на употребата на буквите ѣ, и и ы са присъщи и на правописа на ГНЕ (Братанов 2017: 50 – 51).

II.3. Употреба на буквите оу и Ѹ. Буквите оу и Ѹ се пишат според правилата на черковнославянския правопис (срв. Карагюлев, Бакалов 1900: 10; Бончев s.a.: 11; Гаманович 1991: 18): не сѣ оу̀знѣмѣ (с. 45), да оу̀знѣватѣ (с. 25), ѸнѸи (с. 45). С буквата оу се пише предлогът у, вж. Сло̀вото кѣ̀ оу̀ Бѡга (с. 25). Ако от дума, започваща с буквата оу, се образуват производни думи и/или форми и те не започват с оу, вместо буквата оу се пише Ѹ, срв. да оу̀чи (с. 24), оу̀ченицы (с. 31), оу̀ченицытѣ (с. 5) и наѸчѣтѣ (с. 61), са наѸчѣтѣ (с. 90).

II.4. Употреба на буквите о, о, ѡ и ѿ. Буквата о се пише в началото на думите, а о – в средата и в края, напр. не ѡ Ѹвнѣ (с. 25), да Ѹчѣкватѣ (с. 25), 'Отѣцѣ (с. 25), Ѹнѣзи (с. 38), 'Елеѡнска (с. 38), кѣ̀сносьрдѣчны (с. 46), вѣзлѣзохѣ (с. 38), Ѹвѣщѣніето (с. 25), вѣно (с. 88), смѣртно (с. 46). С буквата ѿ се пишат предлогът от и представката от-, вж. ѿвали (с. 4), ѿговѡри (с. 4, 45), ѿрѣче (с. 40), ѿидохѣ (с. 46), ѿвѣтѣ (с. 40), ѿ страхѣ ѡ мѣ (с. 4), ѿ 'Иерѡсалимѣ (с. 24 – 25), ѿ мѣне кѣ̀ (с. 26), провѡденѣ ѿ Бѡга (с. 25 – 26), ѣдинѣ ѿ двана̀десѣтѣ-тѣхѣ (с. 31), на̀й-ѿблизо (с. 49). Буквата ѡ се пише в наречия и в думи от чужд произход на мястото на грц. ѡ, напр. скѡро (с. 4), 'Иѡаннѣ (с. 38; грц. Ἰωάννης, черковносл. 'Иѡаннѣ), Гѣѡнѣ (с. 91; грц. Σίων, черковносл. Гѣѡнѣ).

И така, при изписването на буквите о, о, ѡ и ѿ Иван Н. Момчилов се старае да спазва черковнославянската правописна норма (срв. Карагюлев, Бакалов 1900: 9 – 10; Бончев s.a.: 11; Гаманович 1991: 18 – 19). Открити са обаче и редица случаи, в които, под влияние на действителния изговор, употребата на тези букви се отклонява от черковнославянския правопис: пише се буквата о вм. очакваната о (напр. ѸчѸденѣ, Ѹчитѣ, Ѹдържѣны и Ѹсѡрнѣны на с. 45; 'ИорѸанѣ на с. 41, 92; черковносл. 'ИорѸанѣ); о вм. очакваната ѡ в края на наречие (напр. ѣдино̀дѣшно на с. 38; на̀й-ѿблизо на с. 49) и в антропоними от чужд произход (вж. Ѹома̀ на с. 38, грц. Θωμάς, черковносл. Ѹωма̀; 'Иѡковѣ на с. 38, грц. Ἰάκωβος, черковносл. 'Иѡковѣ; 'Иѡаннѣ на с. 25 и два пъти на с. 41, грц. Ἰωάννης, черковносл. 'Иѡаннѣ; ѿ 'Иѡанна на с. 92; 'Иѡанновото на с. 40; 'Иѡила̀ на с. 44; грц. Ἰωήλ, черковносл. 'Иѡиль); Ѹт- вм. очакваната ѿ в представката от- (вж. Ѹтѣ ѣде на с. 45).

II.5. Употреба на буквата ѣ. Буквата ѣ се пише в краесловие след твърда съгласна, (вж. напр. Сѣинѣ на с. 40 и ѣ вѣлѣ на с. 41). В средисловие буквата ѣ има звукова стойност [ѣ] и се пише в следните позиции: **1.** на мястото на старобѣлг. ѣ, напр. кѣ̀сносьрдѣчны (с. 46; срв. старобѣлг. кѣ̀снѣ) и дѣжѣ (така! с. 90; старобѣлг. дѣждѣ); **2.** в съчетания със съгласните [л] и [р], напр. тѣлѣкѣвашѣ (с. 46), пѣленѣ (с. 26), ѿ плѣтѣска (с. 26), крѣвѣ (с. 26), плѣтѣ-тѣ ѣ крѣвѣ-тѣ (с. 49), завѣрнѣхѣ са (с. 38), да са ѣспѣлни (с. 39); **3.** в представките вѣз- и сѣ-, вж. вѣзлѣзохѣ (с. 38), са сѣвѣрѣхѣ (с. 25); **4.** в предлозите сѣс и кѣм, напр. сѣсѣ водѣ (с. 25), сѣсѣ Свѣтѣго Дѣха (с. 25), кѣмѣ грѡва (с. 45); **5.** в последна сричка пред съгласните [к], [л] и [р], вж. рѣмѣка (с. 41), Пѣтѣрѣ (с. 45), мѣсѣль (с. 87); **6.** в показателното местоимение тѣзи (с. 39). Тази употреба на буквата ѣ е присѣща и на ГНЕ (Братанов 2017:51).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разгледаните графични и правописни особености на сакралните текстове, преведени от Иван Н. Момчилов и включени в книгата ЦркЦ, позволяват да достигнем до следните обосновани изводи. Книжовникът отпечатва ЦркЦ с черковнославянската кирилица заради жанра на текстовете, включени в този сборник. При това обаче съставът на азбуката не е изцяло съобразен с графиката на черковнославянските издания – в разгледаните текстове са изоставени някои букви, а са добавени други. Употребата на част от буквите също така не е изцяло съобразена с черковнославянската правописна норма. Иван Н. Момчилов, следвайки в редица отношения черковнославянската книжовна традиция, допуска и отклонения от нея под влияние на говоримия език.

ИЗТОЧНИЦИ

Грамматика за новобългарския езикъ отъ *Ив. Н. Момчилова*. Първо издание. Русчукъ, въ печатницата на Дунавската областъ, 1868 (съкр. ГНЕ).

ЦЪРКОВЕНЪ ЦВѢТНИКЪ, който съдържава. 1. Послѣдованіе за първѣтъ три дни во Светата и Велика Недѣля на Пасха, тоестъ за въ самыя денъ на Свѣтлото Господне Въскрѣсеніе, за въ Свѣтлыя Пондѣльникъ и за въ Свѣтлыя Вторникъ; – 2. Водосвѣтъ за прѣзь Свѣтлата седмица; – 3. Опѣало надъ оусопшыи за прѣзь сѣщата седмица; – 4. Вечѣрната на съшествіе Св. Дѣха; – 5. Послѣдованіе на великыя водосвѣтъ на Светое Богоавленіе. Издава ИВ. Н. МОМЧИЛОВЪ. Книгопродавница Момчилова и С^{іе} въ Търново. 1869 (съкр. ЦркЦ).

REFERENCES

Andreychin, L. (1977). Concerning the History of our Language Building. Sofia: State publishing house “Narodna prosveta” (**Оригинално заглавие:** Андрейчин, Л. 1977. Из историята на нашето езиково строителство. София: Държавно издателство „Народна просвета“).

Bonchev, A. (s.a.). Grammar of Church Slavonic Language with Collection of Examples for Translation and a Dictionary of Church Slavonic Language. V. Tarnovo: Publishing house of privately-owned dealer “Hristo Chervenakov-Mitko” (**Оригинално заглавие:** Бончев, А. s.a. Църковнославянска граматика със сборник от образци за превод и речник на църковнославянския език. В. Търново, Издава ЕТ „Христо Червенаков-Митко“).

Bratanov, I. (2017). The Language Used by Momchilov in his Editions in Provincial Printing House in Ruse. In: *Brod*, 14. Ruse: Published by Association “Brod”, 47-62 (**Оригинално заглавие:** Братанов, И. 2017. Езикът на изданията на Иван Н. Момчилов във Вилаетската печатница в Русе. В: *Брод*, бр. 14. Издава Сдружение „Брод“, 47-62).

Bratanov, I. (2018). The Language of the Book “Pismenitsa na slavyanskiya yazyk” (Graphic and spelling peculiarities) of Ivan N. Momchilov. In: Collection in honour of Michael Arnaudov (Papers and reports). T. X. Ruse: Publishing house “Leni-An”, 373-383 (**Оригинално заглавие:** Братанов, И. 2018. Езикът на „ПИСМЕННИЦА НА СЛАВЯНСКИЯ-А ЯЗЫКЪ“ на Иван Н. Момчилов (Графични и правописни особености). В: Арnaudов сборник (Доклади и съобщения). Т. X. Русе: Издателство „Лени – Ан“, 373-383).

Bratanov, I. (2021). The topography of the Bulgarian revival literature (Ivan N. Momchilov and Nikola Mikhaylovsky’s books, financed by sponsors). In: *Transferring the Sacred*. Annual of “Ongal” Association, Vol. 19, Year XIV. Sofia: “Rod” Impresario & Publishing House, 373-387 (**Оригинално заглавие:** Братанов, И. 2021. Към въпроса за топографията на българската възрожденска книжнина. (Книгите на Иван Н. Момчилов и на Никола Михайловски, издадени със спомоществования). В: Пренасянето на сакралност. Годишник на Асоциация „Онгъл“, т. 19, год. XIV. София: Импресарско-издателска къща „Род“, 373-387).

Gamanovich, A. (1991). Grammar of Church Slavonic Language. Moskow: Publishing house “Palomnik” (**Оригинално заглавие:** Гаманович, А. 1991. Грамматика църковнославянского языка. Москва: Издательство „Паломник“).

History of the Contemporary Bulgarian Literary Language (1989). Georgieva, El., Zharev, St. & Stankov, V. (reds.). Sofia: Publishing house of Bulgarian Academy of Sciences (**Оригинално заглавие:** *История на новобългарския книжовен език 1989. Отговорни редактори: Елена Георгиева, Стоян Жерев, Валентин Станков. София: Издателство на БАН*).

Ivanova, D. (2017). History of the Contemporary Bulgarian Literary Language. Plovdiv: Publishing house of the University "Paisij Hilendarski" (**Оригинално заглавие:** *Иванова, Д. 2017. История на новобългарския книжовен език. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“*).

Karagylev, Kl., Bakalov, I. (1900). Grammar of Church Slavonic Language. Sofia: Published by Holy Synod of Bulgarian Church (**Оригинално заглавие:** *Карагюлев, К., Бакалов, И. 1900. Граматика на църковнославянския езикъ. София: Издава Св. Синодъ на Българската Църква*).

Pogorelov, V. (1923). A Bibliography of Old Printed Bulgarian Books (1802 – 1877). Sofia (**Оригинално заглавие:** *Погорелов, В. 1923. Опис на старите печатани бжлгарски книги (1802 – 1877). София.*).

Rusinov, R. (1980). Textbook about the History of the Contemporary Bulgarian Literary Language. Sofia: Publishing house "Nauka i izkustvo" (**Оригинално заглавие:** *Русинов, Р. 1980. Учебник по история на новобългарския книжовен език. София: Издателство „Наука и изкуство“*).

Rusinov, R. (1985). History of the Bulgarian Orthography. Sofia: Publishing house "Nauka i izkustvo" (**Оригинално заглавие:** *Русинов, Р. 1985. История на българския правопис. София: Издателство „Наука и изкуство“*).

Stoyanov, M. (1957). Bulgarian National Revival Literature (An analytic repertory). T. I. Sofia: Publishing house "Nauka i izkustvo" (**Оригинално заглавие:** *Стоянов, М. 1957: Българска възрожденска книжнина (Аналитичен репертоар). Т. I. София: Издателство „Наука и изкуство“*).

Teodorov-Balan, A. (1909). A Bulgarian Bibliography about 100 years (1806 – 1905). Sofia: Published by Bulgarian Literary Society (**Оригинално заглавие:** *Теодоровъ-Баланъ, А. 1909. Български книгописъ за сто години (1806 – 1905). София: Издава Българското книжовно дружество*).

Zharev, St., Stankov, V. & Tsoynska, R. (1989). History of the Contemporary Bulgarian Literary Language (Textbook for 11. and 12. class of the National secondary school about the culture). Sofia: State publishing house "Narodna prosveta" (**Оригинално заглавие:** *Жерев, Ст., Станков, В., Цойнска, Р. 1989. История на българския книжовен език (Учебник за 11. и 12. клас на Националното средно училище по култура). София: Държавно издателство „Народна просвета“*).